

ДОСВІД КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ У КРАЇНАХ БАЛТІЇ

EXPERIENCE OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL SUPPORT OF THE FUNCTIONING OF THE ARMED FORCES IN THE BALTIC STATES

Котляренко О.П., к.ю.н.,
начальник науково-дослідного відділу проблем військового законодавства
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

Приполова Л.І., к.ю.н.,
старший науковий співробітник науково-дослідного відділу проблем військового законодавства
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

У статті представлено науковий огляд особливостей конституційно-правового забезпечення функціонування Збройних Сил у країнах Балтії (Литві, Латвії, Естонії). В обґрунтуванні актуальності вказано на необхідність розвитку оборонних і безпекових спроможностей, пошуку нових правових підходів для підвищення ефективності діяльності Збройних Сил України шляхом зміни концептуального підходу до розвитку національного законодавства у сфері оборони України з використанням зарубіжного досвіду.

Охарактеризовано стан наукового огляду окресленої проблематики науковцями. Надано характеристику правовій основі з виокремленням основних недоліків у врегулюванні саме конституційного статусу Збройних Сил України. Наголошено на актуальності розроблення та прийняття законодавчих актів щодо вдосконалення правових засад діяльності ЗС України. Здійснено компаративний аналіз конституційного та законодавчого регулювання статусу та особливостей функціонування Збройних Сил у країнах Прибалтики з посиланням та цитуванням тексту відповідних норм. Огляд названих актів відбувся з акцентом на зміни в законодавстві країн Балтії у зв'язку з інтеграцією їх до НАТО. Зокрема, у статті було наведено положення таких законів, як: Закон Литовської Республіки «Про основи національної безпеки», Закон Литовської Республіки щодо ратифікації Північноатлантичної угоди, Закон Республіки Латвія «Про Національні Збройні Сили Латвійської республіки», Закон Республіки Естонії «Про державну оборону» тощо.

Підсумовано, що досвід унормування базових і вихідних засад статусу й функціонування ЗС Латвії, Литви та Естонії наочно демонструє, як країни Прибалтики засвоїли досвід України та змогли зреагувати на ситуацію, здійснивши ряд змін законодавства у сфері оборони. Наголошено, що потреби сьогодення диктують необхідність удосконалення законодавства у сфері оборони України.

Ключові слова: інтеграція до НАТО, країни Балтії, оборонна реформа, правовий статус Збройних Сил, систематизація законодавства.

The article presents a scientific overview of the features of the constitutional and legal support of the Armed Forces in the Baltic Countries (Lithuania, Latvia, Estonia). The justification of the relevance, is indicated of need to develop defense and security capabilities, search for new legal approaches to improve the efficiency of the Armed Forces of Ukraine, by changing the conceptual approach to the development of national legislation in the field of defense of Ukraine, using foreign experience.

The state of scientific review of the outlined problems by scientists is characterized. A description of the constitutional basis is given, highlighting the main shortcomings in the settlement of the constitutional status of the Armed Forces of Ukraine. Focus on the relevance of developing and adopting legislative acts to improve the legal framework of the Armed Forces of Ukraine. A comparative analysis of the constitutional and legislative regulation of the status and peculiarities of the functioning of the Armed Forces in the Baltic Countries with reference and citation of the text of the relevant norms is done. The review of these acts focused on the changes in the legislation of the Baltic Countries in connection with their integration into NATO. In particular, the article cited the provisions of the following laws: Law of the Republic of Lithuania "About Fundamentals of National Security", Law of the Republic of Lithuania about Ratification of the North Atlantic Treaty, Law of the Republic of Latvia "About National Armed Forces of Latvia", Law of the Republic of Estonia "About State Defence" that kind of thing.

It is concluded that the experience of standardization of the basic and output principles of the status and functioning of the Armed Forces of Latvia, Lithuania and Estonia clearly demonstrates how the Baltic Countries have learned the experience of our Ukraine and were able to respond to the situation, made a number of changes in defence legislation. It is emphasized that the needs of today dictate the need of improving of the legislation in the field of defense of Ukraine.

Key words: NATO integration, Baltic Countries, defense reform, legal status of the Armed Forces, systematization of legislation.

Цинічне порушення Російською Федерацією фундаментальних норм міжнародного права та міжнародної безпеки, нехтування принципами непорушності державних кордонів, незаконна окупація частини території, відкрита збройна агресія проти України створюють принципово нові, значно більш небезпечні умови формування і реалізації державної політики з питань національної безпеки у військовій сфері. Все це зумовлює необхідність розвитку оборонних і безпекових спроможностей, пошуку нових правових підходів для підвищення ефективності діяльності Збройних Сил України шляхом зміни концептуального підходу до розвитку національного законодавства у сфері оборони України з використанням зарубіжного досвіду.

Оскільки Україна законодавчо закріпила незворотність європейського та євроатлантичного напрямку розвитку, це зумовлює побудову сучасної моделі армії, адаптованої до стандартів НАТО. Зазначений процес потребує професіоналізму, розуміння предмету й наслідків прийнятих рішень.

Тому таким, що потребує узагальнення та наукової оцінки, стало здійснення порівняльного аналізу правового статусу та функціонування Збройних Сил (далі – ЗС) у зарубіжних країнах, особливо тих, які історично пов'язані з Україною, тобто в країнах Балтії, які змогли свого часу вдало пройти етап приєднання до НАТО.

Нагальність системного оновлення нормативно-правового регулювання в оборонній сфері підштовхує до науково-теоретичного пошуку шляхом проведення порівняльного-правового аналізу відповідного досвіду в зарубіжних країнах, зокрема і Прибалтійських. Як зазначав у своїй публікації В.В. Чумак, дослідження діяльності та функціонування Збройних Сил Латвії, Литви та Естонії є особливо актуальним у сучасних умовах приведення ЗС України у відповідність до стандартів та принципів НАТО з метою підвищення оборонних спроможностей основного суб'єкта забезпечення територіальної цілісності та недоторканності [1, с. 163].

Метою статті є з'ясування наукового огляду особливостей правового статусу ЗС країн Балтії з урахуванням їхнього досвіду щодо вступу до НАТО.

Огляд науково-теоретичних праць свідчить про значний внесок науковців у розвиток проблематики діяльності сил сектору безпеки і оборони, в тому числі і ЗС України. Означена проблематика є доволі складною та багатоаспектною. Деякі проблеми функціонування суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони загалом та окремі аспекти правового статусу ЗС України перебували постійно в полі зору таких науковців, як: А.Н. Артеменко, Г.М. Аргюшин, Б.С. Левик, С.Ф. Вакулов, Л.В. Волкотруб, Г.І. Вісич, С.М. Возняк, Г.П. Воробйов, А.М. Івашенко, М.М. Лобко, В.Й. Пашинський, А.М. Сиротенко, О.В. Скрипнюк, С.І. Субот, О.І. Сухонос, В.П. Тютюнник, О.В. Устименко, В.С. Чорний, В.В. Чумак, О.Г. Шаталов, В.В. Ягупов, А.О. Янчук та інші.

Перш за все слід зупинитися на особливостях вітчизняного правового регулювання статусу ЗС України. Так, звернення до характеристики конституційної основи та результат огляду наукових публікацій з окресленої проблематики дозволили виокремити такі основні недоліки у врегулюванні саме конституційного статусу ЗС України:

- ЗС України не виокремлено як основне військове утворення в порівнянні з іншими військовими формуваннями й правоохоронними органами;
- відсутність конкретизованості у визначенні функцій та завдань ЗС України;
- відсутність чітко регламентованого порядку і підстав використання (застосування) ЗС України в мирний час та особливий період.

Загалом, у науковому товаристві [2–6] неодноразово згадувалась та обґрунтовувалась позиція щодо доповнення Конституції України або окремим розділом з питань оборони, або перейменування існуючого та внесення додатково статей (статті) для врегулювання питань щодо статусу ЗС України, інших військових формувань, їхніх основних завдань, порядку й підстав їх використання (застосування). На часі досі актуальними є розроблення і прийняття законодавчих актів щодо вдосконалення правових засад діяльності ЗС України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, заходи стосовно імплементації положень Закону України «Про національну безпеку України», розроблення в новій редакції Законів України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та інших законодавчих актів у сфері оборони, адже досі не уточнено зміст складників сектору безпеки й оборони, не визначено критерії для розмежування їхніх компетенцій тощо. Не секрет, що натеper правової визначеності та уніфікації потребують ряд дефініцій понять, наприклад таких, як: законодавство у сфері оборони, військове законодавство, стан війни, воєнний час, використання ЗС України, застосування ЗС України тощо.

Аналогічну думку щодо нагальної потреби в оптимізації та оновленні законодавства у сфері оборони висловили депутати Вінницької обласної Ради у своєму Рішенні (від 20 грудня 2016 року № 256) [7]. Основний акцент у згаданому Рішенні зроблено на необхідності прийняття Закону України про особливості застосування Збройних Сил України за умови відсутності оголошення війни та в разі терористичної загрози і внесення відповідних змін до законодавчої бази («Про Збройні Сили України», «Про оборону України», «Про військовий обов'язок та військову службу», «Про правовий режим воєнного стану» та інших законів у сфері безпеки та оборони). І ключовими сутнісними змінами, на думку депутатів, має стати декларування можливості здійснення негайної відповіді (без оголошення воєнного стану чи наказу воєнного командування) у вигляді збройного опору на будь-які прояви порушення територіальної цілісності, суверенітету чи

незалежності України з одночасною заборобою ведення переговорів про капітуляцію чи помилування.

Отже, вищезазначене зумовлює необхідність звернення до нормативно-правових основ статусу ЗС у зарубіжних країнах шляхом компаративного аналізу. Так, Конституція Литовської Республіки не вирізняється чітким визначенням питань щодо статусу та основних завдань своїх Збройних Сил, а лише є згадка в частині другій статті 3 права народу і кожного громадянина протидіяти будь-кому, хто насильницьким шляхом посягає на незалежність, територіальну цілісність, конституційний лад Литовської держави, і також згадка в статті 139 щодо обов'язку громадян проходити військову службу з охороною краю [8].

Натомість у Законі Литовської Республіки «Про основи національної безпеки» від 19 грудня 1996 року [9] встановлено основи забезпечення національної безпеки Литви. Примітно те, що в частині I (основні положення і принципи політики національної безпеки) розділу I (мета і загальні положення політики національної безпеки) міститься згадка про віднесення системи національної безпеки Литви до загальноєвропейської системи безпеки і трансатлантичної оборонної системи в аспекті її розвитку. Крім того, в розділі 7 (Важливі положення оборонної політики Литви) закріплено й розтлумачено такий принцип, як всезагальна та безумовна оборона. Глава 3 (Воєнна оборона) містить вказівку на те, що «з початком агресії проти Литви армія здійснює захист держави зброєю, прагнучи послабити і знищити сили ворога; Литва звертається з проханням до НАТО і її членів про надання допомоги в галузі оборони, а також іншої міжнародної допомоги».

ЗС Республіки Литва – це військова державна організація, призначення якої полягає в захисті територіальної цілісності та недоторканності держави, вони є структурною одиницею Міністерства національної оборони Литви. Зі вступом до НАТО Литви у 2004 році змінилася основна місія діяльності ЗС Литви, яка в більшій мірі направлена на реалізацію спільної з НАТО політики безпеки та на співпрацю із закордонними державами у сфері оборони. У рамках співпраці Міністерства національної оборони Литовської Республіки, ЗС Литви та членів НАТО в Литві затверджено ряд законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють питання міжнародного військового співробітництва. Зокрема, серед основних слід назвати такі: Закон Литовської Республіки «Про міжнародні операції, вправи та інші заходи військового співробітництва», Закон Литовської Республіки «Про ратифікацію Північноатлантичної угоди на базі їхніх військових стандартів і протоколу міжнародних військових класів, створених керуючись Північноатлантичним договором» та Закон Литовської Республіки «Про ратифікацію угоди між Урядом Литовської Республіки та Спільною організацією з питань озброєння». Вказаними нормативно-правовими актами визначено порядок взаємодії ЗС Литви з членами Альянсу, зокрема, особливу увагу приділено питанням військового навчання та мобілізаційної готовності, в результаті чого щороку в Литві проходять двотижневі військові навчання [1, с. 166–167]. Так, наприклад, у листопаді 2019 року за участі чотирьох тисяч військових з 11-ти країн Північноатлантичного альянсу відбулися військові навчання з метою покращення співробітництва між збройними силами держав НАТО. Окрім литовських військових, до маневрів Iron Wolf II також залучені підрозділи з Німеччини, Великобританії та Росії, США та інших країн [10].

Схожим шляхом в інтеграції до НАТО йшла у свій час Латвія. Б. Левик, проаналізувавши особливості військової безпеки Латвії, дійшов висновку про те, що Латвія з перших днів незалежності прийняла далекоглядне стратегічне рішення про входження в НАТО, провівши відповідні реформи, досягнувши вимог для вступу, чим підвищила рівень опору можливій агресії. До 1993 року в Латвії

існувало дві армії: територіальні військові формування «Земессардзе», що підпорядковувались безпосередньо президенту, та сили самооборони, які були підпорядковані міністру оборони. Навесні 1995 р. Рада національної оборони ухвалила «Концепцію національної безпеки», що передбачала північноатлантичну інтеграцію, в січні 1994 року міністр закордонних справ Латвії офіційно заявив про бажання країни вступити до НАТО, а в 2002 році Латвія отримала запрошення розпочати переговори про вступ до цієї організації [11].

Сьогодні в Латвійській Республіці сукупність військ Латвії, що призначені для захисту основоположних свобод, незалежності та територіальної цілісності держави, йменується Національними Збройними Силами Латвійської Республіки. Останні входять до структури Міністерства оборони Латвії, яке відповідно до постанови Кабінету Міністрів Латвійської Республіки «Положення про Міністерство оборони» є провідною установою державного управління у сфері національної оборони [1, с. 165].

Конституція Латвійської Республіки питання оборони визначає лише в статті 44 Розділу III «Президент Республіки», яка надає Президенту право прийняти необхідні міри військової оборони, якщо будь-яка держава оголосила війну Латвії, або якщо ворог нападає на латвійські кордони. Також передбачено обов'язок Президента щодо скликання Сейму з подальшим установами та оголошенням ним про початок війни [12].

Закон Республіки Латвія «Про Національні Збройні Сили Латвійської Республіки» від 04 листопада 1999 року [13] у статті 2 «Національні Збройні Сили та їхня мета» встановлює, що Національні ЗС є сукупністю військових формувань, що утворена організованою, навченою військовою справою й озброєною частиною народу. Метою діяльності Національних ЗС є захист державного суверенітету, територіальної цілісності Латвії та її населення від агресії. Стаття 6 цього ж закону визначає головні завдання Національних збройних сил, серед яких визначено такі: 1) забезпечувати недоторканність сухопутної території, морської акваторії та повітряного простору держави; 2) брати участь у міжнародних операціях у встановленому законодавством і міжнародними договорами порядку; 3) забезпечувати навчання особового складу і резервів військової служби; 4) брати участь в усуненні ситуацій загрози державі в установленому нормативними актами порядку.

У межах Національних ЗС утворено Сили оборони, статус і діяльність яких урегульовано Законом Латвійської Республіки «Про Сили оборони» [14] від 2 листопада 1992 року, які згідно зі статтею 1 є складовою частиною Національних ЗС Латвійської Республіки. Стаття 2 визначає завдання Сил оборони, а саме: охороняти і захищати державний кордон, забезпечити постійну бойову та мобілізаційну готовність своїх структурних підрозділів, виконувати завдання оборони на всій території держави. Крім того, стаття 4 окремо визначає головні завдання складових частин Сил оборони.

Загалом, зі вступом до НАТО у 2004 році законодавство Латвії у сфері оборони зазнало низку змін, у тому числі з питань організаційної структури Національних ЗС Латвійської Республіки та взаємодії із членами Альянсу. Відповідно, у випадку загрози національній безпеці держави Національні ЗС Латвійської Республіки у співпраці із ЗС НАТО забезпечують недоторканність сухопутної території, морських вод та повітряного простору Латвійської держави. Стратегічним керівним принципом національної оборони Латвійської Республіки є участь Національних ЗС Латвійської Республіки в системі колективної оборони Організації Північноатлантичного договору, завданням якої є захист її держав-членів від будь-якої воєнної загрози. Міністерство оборони та Національні ЗС Латвії беруть активну участь як у зміцненні можливостей Організації Північноатлантичного договору, так і в її міжнарод-

них операціях та інших заходах щодо забезпечення безпеки [1, с. 165–166].

На початку 2016 року парламент Латвії прийняв ряд змін до законодавства про національну безпеку. Загалом, пропозиції зводяться до того, що командири військових підрозділів на законодавчому рівні зобов'язані розпочати військовий спротив, не чекаючи наказу від Верховного командування, за умови, якщо на території держави зовнішній ворог здійснив воєнне вторгнення чи іншим способом здійснив заходи проти незалежності, конституційного ладу чи територіальної цілісності. Водночас примітно й те, що законодавством також заборонено державному органу чи посадовій особі вести переговори про капітуляцію або помилування [7].

Свого роду реакцією НАТО на дії Російської Федерації можна назвати проведення навчань за обов'язкової участі Прибалтійських країн. Оскільки російська агресія цілком імовірна, як вважають автори доповіді Центру аналізу європейської політики, тому на початку червня 2020 року відбулися навчання «Захисник Європи-2020» (Defender Europe 2020). Після окупації території АР Крим Росією у 2014 році й початку збройного конфлікту на сході України Північноатлантичний альянс здійснив низку заходів щодо посилення своєї присутності в Східній і Південно-Східній Європі (у тому числі країнах Балтії та Польщі) [15].

У свою чергу в Естонії ЗС називаються Сили оборони, які є військовою організованою установою виконавчої влади, що перебуває у віданні уряду та, відповідно, Міністерства оборони Естонії.

У Конституції Естонської Республіки є глава X «Державна оборона», де зафіксовано обов'язок громадян брати участь в обороні держави на підставах і в порядку, встановленому законом (стаття 124). Також положенням Конституції визначено вихідні та базові особливості використання Сил оборони. Так, державну оборону очолює Президент Республіки (стаття 127). Парламент республіки (Рійгікогу) за пропозицією Президента Республіки оголошує військовий стан, мобілізацію і демобілізацію, а також приймає рішення про використання Сил оборони для виконання міжнародних зобов'язань Естонської держави. Уваги заслуговує те, що в разі агресії, спрямованої проти Естонської Республіки, Президент Республіки, не чекаючи рішення Рійгікогу, оголошує військовий стан і мобілізацію (стаття 128) [16].

Важливо зазначити, що до 2015 року стаття 126 Конституції безпосередньо визначала правові підстави для організації державної оборони, а саме Закон про державну оборону в мирний час і Закон про державну оборону у воєнний час [16], але в лютому 2015 року Парламент Естонії прийняв новий закон «Про державну оборону», який, на думку відповідних експертів, урахував існуючі актуальні загрози безпеці. Новий документ об'єднав норми декількох законів, а саме: «Про державну оборону в мирний час», «Про державну оборону у воєнний час» та «Про міжнародне військове співробітництво». За повідомленням голови парламентської комісії з державної оборони Юргена Ліги, головною метою вказаного закону є забезпечення швидкої і кращої готовності реагувати на загрози безпеці, що змінилася. Крім цього, в документі уточнені права та обов'язки іноземних збройних сил, які підтримують Естонію та діють на території країни в ході військових операцій, розширено можливості використання Сил оборони в міжнародних військових операціях [17].

Коментуючи процес приєднання Естонії до НАТО, колишній прем'єр-міністр Естонії, економіст та історик Март Лаар зазначав, що під час побудови національної системи безпеки естонським патріотичним силам довелося діяти в умовах, подібних до українських, а саме таких, як пострадянський менталітет, російськомовне суспільство, політичний тиск із боку сусідньої держави. Зацікавленість Естонії в європейській інтеграції

України Март Лаар пояснює тим, що в разі вступу України до НАТО ідея відродження Російської імперії зазнає поразки, і такий крок позитивно вплине на всіх, у тому числі на Росію, яка нарешті знайде час вирішити свої внутрішні проблеми [10].

Таким чином, досвід унормування базових та вихідних засад статусу й функціонування ЗС Латвії, Литви та Естонії наочно демонструє та доводить те, що вірно визначені пріоритети у сфері розвитку оборони, її реформування, міжнародне співробітництво з НАТО, здійснення низки заходів щодо імплементації їхніх стандартів не обійшлося без оновлення та оптимізації відповідного законодавства. Країни Прибалтики здійснили ряд ключових змін законодавства у сфері оборони, серед яких:

- оновлення й систематизація законодавства у сфері оборони;
- унормування права негайного застосування ЗС у разі наявної реальної загрози територіальній цілісності, суверенітету, незалежності держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чумак В.В. Діяльність Збройних Сил Латвії, Литви та Естонії: досвід для України. *Вісник ХНУВС*. 2019. № 4 (87). С. 162–169.
2. Колодій А.М., Пелих Н.А. Конституційно-правове регулювання в Україні: перспективи розвитку. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 2 (7). С. 135–140.
3. Коваленко В.В. Конституційна модернізація правоохоронної діяльності та системи органів охорони правопорядку: європейський досвід й українські перспективи. *Право України*. 2013. № 11. С. 292–302.
4. Янчук А.О. Шляхи формування основ нормативно-правового забезпечення реформування правоохоронної системи України: до постановки проблеми. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 1. С. 107–116.
5. Скрипнюк О.В. Проблеми вдосконалення основ конституційного ладу в Україні: досвід і перспективи. 19 жовтня 2012 року. URL: <http://www.president.gov.ua/content/ca.html>
6. Оніщук М.В. Основні положення конституційного оновлення на інноваційно-прогностичних засадах. 27 серпня 2013 року. URL: http://www.president.gov.ua/content/ca_publications.html
7. Про звернення до Верховної Ради України щодо необхідності прийняття Закону України про особливості застосування Збройних Сил України за умов відсутності оголошення війни та при терористичній загрозі і внесення відповідних змін до законодавчої бази: Рішення Вінницької обласної Ради № 256 від 20 груд. 2016 р. URL: <https://vinrada.gov.ua/pogyadok-dennij-ta-rishennya-13.htm>
8. Конституція Литовської республіки. Принята громадянами Литовської Республіки на референдумі 25 жовтня 1992 года, <https://legalns.com/download/books/cons/latvia.pdf>
9. Про основи національної безпеки: Закон Республіки Литва від 19 грудня 1996 року. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=i3h7wjeya&documentId=TAIS.43965&category=TAD>
10. Солонина Є. Естонія виграла від вступу до НАТО. Чи виграє Україна? Радіо Свобода. 21 квітня 2009 року. URL: <https://dif.org.ua/article/radio-svoboda-estoniya-vigrala-vid-vstupu-do-nato-chi-vigrae-ukraina>
11. Левик Б. Військова безпека Латвії після розпаду СРСР та у нових історичних умовах. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levyk_Bohdan/Viiskova_bezpeka_Latvijskoi_respubliki_pislja_rozpadu_SRSR_ta_u_novykh_istorychnykh_umovakh.pdf
12. Конституція Латвійської Республіки. Принята на общем засіданні Учредительного Собрания 15 лютого 1922 года. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/latvia.pdf>
13. О национальных вооружённых силах Латвийской республики: Закон Латвийской Республики от 04 ноября 1999 года. URL: http://factmil.com/publ/strana/latvija/zakon_o_nacionalnykh_vooruzhjonnykh_silakh_latvijskoj_respubliki/10-1-0-127
14. О Силах обороны: Закон Латвийской Республики от 4 ноября 1992 года. URL: http://factmil.com/publ/strana/latvija/zakon_latvijskoj_respubliki_o_silakh_oborony/10-1-0-128
15. Єгісман В. НАТО вимушено реагує на дії Росії і готується провести військові навчання «Захисник Європи-2020». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/%D0%BCijskova-dopomoha-usa-ukraina-nato-navchannya/30639862.html>
16. Конституція (Основной закон) Эстонской Республики. Принята на референдумі 28 лютого 1992 года. URL: https://legalns.com/компетентные-юристы/правовая_библиотека/конституции-стран-мира/конституция-эстонии
17. Эстония приняла новый закон о государственной обороне. *Журнал «НВ»*. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/estoniya-prinyala-novyy-zakon-o-gosudarstvennoy-oborone-34000.html/>